

PRÒLEG

Al·l'època globalitzada dels nostres temps, els mitjans de comunicació s'han transformat en l'arma ideològica més afilada i agressiva de la humanitat. El poder que exerceixen sobre la societat conté dimensions difícilment superables en altres camps d'actuació. Això justifica de ple que la lluita pel control dels mitjans de comunicació s'hagi convertit en una de les principals batalles del poder polític. En efecte, la voluntat per dominar el discurs públic, que es produeix sempre mitjançant un procés de manipulació, no és res més que el desig de controlar la ideologia dels diferents grups socials i doncs també les seves pràctiques (Van Dijk 2003: 48¹). Per tant, cal dir que s'hi estableix una estreta relació entre discurs, poder social, ment – inclosa la ideologia– i control. Un exemple ben clar del control dels mitjans per part del poder és el tancament de la Televisió de Catalunya al País Valencià². En efecte, la ideologia que els quatre canals de Televisió de Catalunya proporcionen a l'audiència valenciana –aquella relacionada amb el marc nacional català– no convé al govern espanyol ni tampoc al govern valencià. Així doncs, si per una banda els partits polítics en el poder malden per censurar una televisió, per una altra s'esforcen per produir mitjans de comunicació amb una expressió ideològica pròpia. I és a través d'aquestes vies de difusió que els mitjans de comunicació recorden constantment la visió dels principals conceptes que reforcen la ideologia dominant d'un país com ara els temes relacionats amb la nació, la justícia o la igualtat social.

Com en altres temes clau, la igualtat de gènere apareix de manera directa en els mitjans però també ben sovint s'hi expressa a través d'una ideologia abstracta, indirecta. En els mitjans de comunicació, la igualtat de gènere com a tema de reflexió sol aparèixer solament en notícies de violència que situen tenaçment l'emissor i el receptor en un mateix

1. Van Dijk, T. A. (2003). *Ideología y discurso*. Barcelona, Ariel.

2. El procés de creació d'aquest volum s'ha vist afectat per dos esdeveniments. L'un, el tancament dels repetidors de la Televisió de Catalunya al País Valencià després de llarguíssimes batalles populars i l'altre, l'homenatge que se li va retre a Anna Politòvskaia un any després de la seva mort, com comentarem més endavant.

posicionament. I això és ben evident: molt poca gent recolzaria les agressions a les dones. Però, si d'una banda, el tema de la igualtat de gènere apareix de manera explícita en ser convertit en notícies sobre agressions, d'una altra, viu amagat en el rerefons dels articles i programes. Així, el devessall de paraules que produeixen els mitjans de comunicació diàriament forma una capa rígida, com una mena d'armadura que assegura la desigualtat entre dones i homes, el desequilibri que va molt més enllà de la violència de gènere i que manté la permanència de la societat androcèntrica. Les mateixes notícies sobre violència de gènere que bombardegen constantment els mitjans recorden la feblesa de la dona. En efecte, sota una aparent visió d'igualtat d'opinions on tothom es posiciona d'un mateix bàndol –de la part de l'agredida– hi flueix un silenci desestabilitzador del qual molt sovint els mitjans de comunicació esdevenen la seva representació tot assegurant-ne la continuïtat.

Com una pressió que extermina qualsevol veu discordant, com una llosa que afona i ofega les dones en el seu comportament tradicional, des de l'inici de la seva creació, els diaris, ràdios i televisions continuen mostrant una imatge fal·locèntrica del gènere femení. Les dones, generalment inexistentes en els llocs de responsabilitat, han estat mostrades com a acompanyants i representants d'unes veus dèbils i poc decisives en la societat. Això en el millor dels casos, quan se'ls ha concedit la paraula; si no, han estat utilitzades tan sols com models femenins passejant-se pel rerefons de les pantalles.

Com és de suposar s'esdevé ja urgent un canvi de tractament en la mirada sobre les dones. L'esperança estava posada en l'entrada generalitzada de les dones periodistes als mitjans. Es pensava que com més dones exercissin de periodistes, més fàcilment s'aconseguiria trencar amb la mirada fal·locèntrica. Però això, malauradament no es va aconseguir, com bé ho demostra el text d'Elvira Altés que podrem llegir en aquest volum.

Actualment disposem d'uns mitjans de comunicació amb un gran nombre de dones professionals però alhora, es manté ben viva aquella força centrífuga que no permet que les dones s'apropin al poder. La mirada androcèntrica que propaguen els mitjans ha estat assumida per bona part de les periodistes sota una pretesa intenció de neutralitat. Creure que el periodisme és la transcripció objectiva de la realitat sense ser-ne conscients que no existeix discurs més enllà d'una mirada parcial tan sols evidencia la dificultat actual en què ens trobem per intentar capgirar la visió dominant.

La finalitat del present volum ha estat endinsar-nos en el bell mig del col·lectiu de dones periodistes per esbrinar quina era la seva visió de la situació de les professionals i els seus plantejaments respecte de les desigualtats de gènere en els mitjans. Aquest monogràfic es basa en dos eixos d'anàlisi: l'un correspon a l'anàlisi de la imatge de dona que desprenen els mitjans, i l'altre remet als conflictes interns de les dones periodistes. En efecte, com veurem més endavant, les dones periodistes es troben sotmeses a una lluita interna i personalíssima. Aquestes mostren una certa necessitat de reconeixement la qual suposa, per a la tradició hegeliana, la base per a l'èxit de qualsevol desig. I aquesta necessitat de reconeixement no pot satisfer-se més enllà de les normes socials (Butler 2006: 14-15³). Ésser reconeguda significa ésser reconeguda per una societat i dins d'aquesta, la qual cosa comporta la plena adscripció a les normes del poder. I aquí és on rau la gran contradicció que pateixen les dones periodistes: la satisfacció del desig de reconeixement comporta la destrucció del seu gènere. Però malgrat això, les periodistes també necessiten mostrar la seva individualitat. És a dir que necessiten mostrar altres aspectes per exemple el de ser mare o el de pertànyer a una nació oprimida –com en el cas de la catalana en els Països Catalans–. També troben la necessitat de fer entendre que el seu gènere existeix, que són dones a més de periodistes. I aquest procès d'individualització les aboca a un distanciament de les normes. Allunyament que fa trontollar de ple el reconeixement social tan desitjat per les profunditats de la nostra psique. Fet i fet, les periodistes es troben enmig d'una cruïlla entre la necessitat de sotmetre's a les normes rígides, extremadament agressives del món periodístic i social en general –necessitat que les aporta el propi sentit de persona malgrat que les posiciona alhora fora de la norma–, i la voluntat de mantenir-hi una relació crítica i subversiva. Així doncs, en perill constant de ser rebutjades per les normes del poder, les dones periodistes treballen constantment sotmeses a un vertigen social, en definitiva, a la confusió ideològica inherent a qualsevol persona, clarament potenciada però en el cas de les dones. Vertigen que –conscient o inconscient segons el cas– cada dona periodista resol a la seva manera. Algunes decideixen donar més protagonisme a la seva individualitat en detriment de la seva acceptació social; d'altres, com bé comenta Joana Gallego a l'article que podrem llegir a continuació, troben la necessitat de “penjar el gènere a la porta de la redacció” per tal d'aconseguir el reconeixement social. Aquests comportaments femenins, tots ben representatius d'una confusió ideològica (Van Dijk 2003: 33)⁴, no s'organitzen sota una estructura binària que separaria aquelles periodistes que abandonen la reivindicació del seu gènere d'aquelles que lluiten per ser reconegudes

3. Butler, J. (2006). *Deshacer el género*. Barcelona, Paidós.

4. Op. Cit.

com a dona, sinó que mostren ben bé la barreja i fins i tot les contradiccions que caracteritzen les expressions individuals de cada persona.

Aquest volum pretén ser un mostreig dels diferents comportaments de les periodistes respecte del seu gènere. La diversitat de visions dels distints articles és la prova evident que existeix un continuum entre unes periodistes clarament conscienciades sobre el poder de la paraula i la ideologia que aquesta pot transmetre i la veu dominant de periodistes que sotmeten les seves particularitats a un discurs fal·locèntric suposadament universal. Així cal dir que totes les visions i comportaments respecte del gènere comporten una càrrega ideològica. Per tant, l'entrada pretesament "neta" de certes dones periodistes a les seves redaccions –alleugerides doncs d'un gènere que, en certa manera, les molesta– no deixa de ser un posicionament ideològic. Tant si es vol com si no, la mirada esbiaixada –no sols per qüestions de gènere sinó també per altres qüestions com ara les nacionals– és també, com comenta Núria Cadenes en aquest volum, una presa de partit.

Presa de partit que en el món del periodisme es basa en el poder de la paraula. Per tal de mostrar la importància de la paraula mediàtica, que pot arribar a determinar certes decisions d'un país, iniciarem aquest volum amb un homenatge a una persona el record de la qual ens ha acompanyat al llarg de la creació d'aquest volum. Amb els seus mots, Anna Politòvskaia va molestar la política internacional d'un estat. La força transformadora del Verb, que tant reclamava en el camp de la creació literària el poeta Artur Rimbaud, va portar la periodista russa fins la seva mort. Politòvskaia va ser assassinada per contar la veritat sobre la violació dels drets humans dels russos a Txetxènia. Va ser coneguda també per fer de mitjancera dels ostatges del Teatre de Moscou. Presentem aquí dos extractes de textos de la periodista russa –adaptats pel productor teatral Toni Pastor– que van ser llegits⁵ en el mes de març a l'Octubre, Centre de Cultura Contemporània en el marc d'una lectura simultània organitzada arreu del món en homenatge a la periodista.

En aquesta primera part, també s'inclou l'article d'una altra reportera de guerra, Marie Colvin, que està constantment arriscant la seva vida perquè creu justament en el poder transformador de la paraula periodística la qual esdevé la seva principal arma per lluitar contra les injustícies. De fet, Colvin, que explica en aquest volum les seves experiències com a reportera de guerra del Sunday Times, ha aconseguit canviar en certes ocasions el

transcurs de la història gràcies als seus reportatges, com també ho va fer en el seu moment Politòvskaia.

Després d'aquesta primera part centrada en experiències al límit de la paraula, el volum inicia tot un conjunt de reflexions sobre el col·lectiu de dones periodistes. D'una banda, es troben les reflexions generals del que suposen els mitjans de comunicació i l'evolució de la seva funció així com també la imatge que es genera de les dones a la premsa. De l'altra, aquesta part se centra sobretot en els problemes del col·lectiu de dones periodistes tot fent evident la desigualtat laboral que solament podrà començar a paliar-se quan la dona gaudeixi de les mateixes possibilitats d'accés als llocs de poder. La coneguda metàfora del sostre de vidre per mostrar les dificultats de les dones periodistes a accedir als llocs de responsabilitat es fa palesa entre d'altres en els articles d'Elvira Altés, Emilia Bolinches o Rosa Solbes.

Finalment i com a cloenda, la tercera i darrera part pretén augmentar els ànims de les lectores i lectors en recollir les experiències i reflexions de tres periodistes que han aconseguit travessar el famós sostre de vidre i que, en l'actualitat, ocupen llocs de responsabilitat: Assumpció Maresma, fundadora, accionista majoritària i editora de Partal, Maresma i Associats, Amparo Bou, presidenta de la Unió de Periodistes Valencians i Maria Josep Picó directora de la revista Nat.

Laia Climent (*Universitat Jaume I*)